

Julije Benešić: *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*. Urednici: Milan Moguš, Anja Nikolić-Hoyt, † Josip Vončina. Priredili za tisak: Ivana Filipović Petrović, Alemko Gluhak, Bojana Marković, Anja Nikolić-Hoyt. Svezak 13, *S – spužvast*, Zagreb, 2013. (I – XXXV, 2715 – 3103 str.)

Nakon prekida od pune 23 godine, potkraj godine 2013. napokon je tiskom objavljen i 13. svezak Benešićeva *Rječnika hrvatskoga književnoga jezika...* i tako se, nadamo se, bliži dovišetku nesumnjivo jedan od najvažnijih leksikografskih projekata u XX. stoljeću koji sustavno obrađuje hrvatsko rječničko blago na temelju tekstova hrvatskih književnika. Kako je začetnik toga pothvata te prvi njegov voditelj i realizator izvedbe umro godine 1957., dugo je trebalo da tadašnja Jugoslavenska akademija, kojoj je rukopis bio povjeren, organizira rad na priređivanju preostale dovršene građe za tisak te na obradbi ispisane građe koju Benešić nije dospio u potpunosti obraditi. Prvih šest svezaka za tisak je priredio akad. Josip Hamm i oni su tiskani godine 1986. (I. *A – burkati*, str. VIII – XXXIX, 1 – 196; II. *burkati se – dušica*, str. 197 – 432; III. *dušičast – hropac*, str. 433 – 668; IV. *hropisanje – kasarna*, str. 669 – 904; V. *kasarski – lađa*; VI. *lađar – mondenstvo*, 1141 – 1376). Akad. Hamm za tisak je priredio i dio preostale građe, a nakon njegove smrti 1986. taj je posao bio povjeren akademikima Milanu Mogušu i Josipu Vončini pa je – pod imenom priređivača † Josipa Hamma, Milana Moguša i Josipa Vončine – u iduće četiri godine bilo objavljeno daljnjih šest svezaka (1987.: VII. *mondur – nepokoj*, str. 1377 – 1612; 1988.: VIII. *nepokolebljivo – onaj*, str. 1613 – 1848; IX. *onakav – pocrpsti*, str. 1849 – 2018; 1989.: X. *pocroveniti – prehrana*, str. 2085 – 2320; 1990.: XI. *prehraniti se – protivaa*, str. 2321 – 2492; XII. *protivoan – rzati*, str. 2493 – 2713). Nakon toga Akademija je daljnji rad na Benešićevu *Rječniku* bila povjerala književniku akademiku Slavku Mihaliću (on je i prije na Benešićevu *Rječniku* surađivao), koji je, međutim, prvotno zacrtani opseg rječnika namjeravao znatno proširiti i u stanovitoj mjeri promijeniti obradbu. To je dovelo do znatnoga usporavanja priređivanja građe za tisak. Nakon smrti akad. Mihalića 2007., na poticaj tadašnjega predsjednika Hrvatske akademije akad. Milana Moguša za

voditelja Benešićeva *Rječnika* bio je 2008. imenovan akad. Josip Vončina. Njegova je osnovna briga bila uskladiti daljnju obradbu s onom kakva je bila provedena u prvih dvanaest svezaka i ograničiti ispise na okvire što ih je bio postavio sam Benešić («od preporoda do I. G. Kovačića»), ali ga je bolest u tom poslu znatno usporavala, a godine 2010. prekinula smrt. Tijekom 2011. dužnost voditelja rada na Benešićevu *Rječniku* preuzeo je akademik Milan Moguš i, ostajući u osnovi pri koncepciji kojoj se vratio akad. Vončina, intenzivnim radom sa skupinom mladih stručnjaka, te uz pomoć suurednice dr. Anje Nikolić-Hoyt, uspio privesti kraju i 13. svezak koji po opsegu odgovara gotovo četvrtini ukupne prije objavljene građe.

U ukupnoj hrvatskoj leksikografiji Benešićevu *Rječniku* pripada posve iznimno mjesto. S jedne strane, to nije običan objasnidbeni (eksplikativni) jednojezični rječnik, nego rječnik koji primjere nastoji odabrati tako da oni sami govore sve bitno o značenju, uporabnoj i stilskoj vrijednosti obrađivanih jedinica. S druge strane, nakon dugih desetljeća ishitrenih ideoloških lutanja u jezičnoj politici, pa i u leksikografiji, Benešićev *Rječnik* označio je i u leksikografiji odlučan povratak jeziku hrvatske književne tradicije, odnosno nedvojbenih hrvatskih jezičnih izvora. Naime, od kraja XVI. do posljednjih desetljeća XIX. stoljeća hrvatska je leksikografija proizvela niz rječnika koji su, s jedne strane, u izvedbenom smislu riječi bili na razini europskoga leksikografskoga umijeća svojega doba (npr. Mikalja, Habdelić, Della Bella, Jambrešić, Ritter Vitezović, Katančić i dr.), s druge su se pak strane temeljili na leksičkoj građi iz tekstova hrvatske pisane tradicije. Iako u nekim rječnicima preteže ili štokavska, ili čakavska, ili kajkavska dijalektna osnovica, vrlo se rano i u hrvatskim rječnicima osjeća gotovo stalna leksička osmoza između triju dijalektnih izvedbi hrvatskoga književnog jezika pa u nekim rječnicima sastavnice triju dijalektnih osnovica dolaze gotovo ravnopravno jedna uz drugu. U specifičnim prilikama XIX. stoljeća, u ozračju austroslavizma i austrijskih nastojanja za širenjem svojega utjecaja na one dijelove južnoslavenskih zemalja koji su se nalazili pod turskom (vrhovnom) vlasti (to se u jezičnoj politici očituje utjecajem Jerneja Kopitara, službenika dvora u Beču, i njegova štićenika V. S. Karadžića, koji je građu prikupljanu iz hrvatskih izvora objavljivao pod srpskim imenom), s romantičnim ilirstvom i nesnalaženjem u doba i nakon Bachova apsolutizma, tadašnje su austrijske i mađarske vlasti, uz pomoć hrvatskih vukovaca i mađžarona, razmjerno lako u Hrvatskoj nametnule koncepciju “zajedničkoga” jezika koji je zazirao od kajkavskih elemenata hrvatske književne tradicije (jer su za Kopitara i Karadžića kajkavci trebali biti Slovenci) pa i od čakavskih. Takav se razvoj posebno očitovao nakon dolaska Đure Daničića u Zagreb (uz pomoć Julije Obrenović, mađžar-

ske plemkinje bliske bečkomu dvoru) i njegova pokretanja velikoga Akademijina rječnika. Iako su opće i političke prilike u doba Khuena Hédeváryja i kraja Austro-Ugarske, u doba karađorđevićevske i u doba komunističke Jugoslavije izrazito pogodovale unijaćenju hrvatskoga i potiskivanju svega po čem se hrvatska jezična tradicija razlikovala od Karadžićevih i Daničićevih načela, ipak su u Hrvatskoj sve to vrijeme izlazila i leksikografska djela koja su sustavno posezala za onim što je za hrvatsku jezičnu tradiciju razlikovno. Jedan od istaknutih takvih autora bio je i književnik i prevoditelj Julije Benešić, koji je u svojoj *Gramatici hrvatskoga ili srpskoga jezika* na poljskom (1939.) ne samo izrazito vodio računa o posebnostima hrvatskoga jezičnoga izraza (i u gramatici i u pridruženom opsežnom hrvatsko-poljskom rječniku), nego je, kao dodatak gramatici, objavio i jedan od najfunkcionalnijih popisa leksičkih razlika između hrvatskoga i srpskoga.

Najprije osnutak Banovine Hrvatske, poslije pak odluke o jeziku kako ZAVNOH-a tako i AVNOJ-a omogućili su nakon rata, barem u prvim godinama, umjereno slobodan i samostalan razvoj hrvatskoga te barem stidljiv povratak vlastitim hrvatskim tradicijama u jeziku. Mnogi hrvatski intelektualci i javni radnici, kako oni građanske tako i oni lijeve orijentacije, bili su svjesni složenosti stanja i svjesni da se jezični razvoj niti smije niti može prepustiti slučajnosti. Kada je, po Krležinoj zamisli (Krleža je tada bio podpredsjednik JAZU), u Akademiji bila donesena odluka da se radi rječnik hrvatskoga književnoga jezika na temelju obilnih ispisa građe (primjera) iz djela hrvatskih pisaca od ilirskoga pokreta do I. G. Kovačića, posao je bio povjeren književniku, prevoditelju i uglednom leksikografu polonistu koji je upravo dovršavao svoj veliki *Hrvatsko-poljski rječnik*. Podrška Miroslava Krleže u tim je vremenima bila bitna jer je Krleža, u svojem političkom pragmatizmu, smatrao da se hrvatski interesi, pa i jezični, moraju štiti i braniti u okviru zadanih okolnosti i dopuštenim sredstvima. A koliko je Krleža jezik smatrao važnim za nacionalnu opstojnost posvjedočit će, nekoliko godina poslije, i njegova izjava u govoru na obilježavanju 130. obljetnice od osnutka Matice hrvatske (godine 1966.) da »samo po jeziku narod postaje politički subjekt«. Benešić je godine 1948. podrobno formulirao načela izradbe rječnika te je prihvatio voditi izradbu rječnika i koordinirati i nadzirati rad ispisivača građe, a prema eksplicitnim načelima počeo je tu građu obrađivati. No u tom zahtjevnom poslu smrt ga je prekinula 1957. pa je građa za rječnik samo djelomice bila ispisana i samo djelomice obrađena (posljednja riječ koju je obradio Benešić bila je *serenada*) tako da je rukopis rječnika ostao torzo. Oktroirani novosadski "dogovor" započet 1954. i nametnut u praksi od 1960., pomna partijsko-

-policajska kontrola svih javnih djelatnosti te posebno glasila i tiska, nešto poslije pak i gušenje Hrvatskoga proljeća, nisu nimalo pogodovali tomu da se rad na Benešićevu rječniku nastavi. Nastavljen je gotovo četvrt stoljeća nakon Benešićeve smrti u okviru Akademijinih djelatnosti pa su prvi svesci tiskani 1986.

Priredivač *Rječnika* za tisak akademik Josip Hamm nadopunio je rječnik prema Benešićevim nacrtima i zamislima te, u zadanim okvirima, dodatnim primjerima. Rječnik nije bio zamišljen kao normativan nego kao informativan (kako je govorio sam Benešić), tj. »kao svojevrsna leksička antologija hrvatske stilistike i književne frazeologije u posljednjih stoipedeset godina« (akad. Marijan Matković). Kao u izrazito autorskom radu, izbor primjera bio je određen ponajprije subjektivnim estetskim, a ne samo književnopovijesnim kriterijima. Zato su primjeri navođeni nerijetko u mnogo širem kontekstu nego što je to nužno za strogo leksičku definiciju pojedinih jedinica, pa redovito daju i vrlo bogatu kulturnopovijesnu informaciju o riječima i njihovu značenju. Priredivač je u Uvodu podrobno iznio Benešićeva načela za izradbu rječnika što se tiče izvora leksičke građe i izbora riječi, načela za tumačenje značenja i obradbu frazeologije, gramatičku obradbu rječničkih jedinica. Benešić je predvidio rješenja i za niz drugih pitanja (odnos prema stranim riječima, prema posuđenica-ma iz latinskoga, prema tehničkim nazivima itd.).

Dugogodišnji zastoj u izdavanju Benešićeva *Rječnika* imao je i svojih dobrih strana. Kada je rad na rječniku nastavljen u Zavodu za lingvistička istraživanja HAZU, priredivači su, s jedne strane, nastojali građu obraditi što bliže onim načelima koja je izložio sam Benešić, ali su istodobno (za neobrađenu građu, slova S–Ž) sustavno provjeravali i ispravljali ispis uspoređujući ih po mogućnosti s prvim izdanjima djela ili pak barem s izdanjima koja je priredio ili odobrio sam njihov autor. Tako se primjeri, gdje je god to bilo moguće, sustavno navode u izvornoj grafiji i u skladu s izvorom iz kojega su crpljeni. Radi toga nabavljani su izvori iz kojih se građa ispisivala, a samo dio izvora u međuvremenu je i digitaliziran. No i malen broj digitaliziranih izvora omogućio je da se, tehnološki, znatno ubrza i poboljša rad kako na provjeri ispisa (citata) tako i na obradbi natuknica. Dok je Benešić smatrao da za glavninu "običnih" riječi (koje svi poznaju) ne treba tumačiti značenja, iz analize jedinica iz već objavljenih svezaka, i posebno iz građe koju su sami obrađivali, priredivači su došli do spoznaje da ipak za svaku riječ (natuknicu) treba donijeti barem kratku značenjsku definiciju kako bi se izbjegli mogući nesporazumi. Iako time nimalo ne izlazi iz osnovne Benešićeve zamisli (i sam Benešić je, selektivno, za pojedine natuknice donosio značenjska tumačenja), trinae-

sti svezak znatno je pogodniji za konzultaciju i eksplicitniji u značenjskim obavijestima. U 13. svesku priređivači su inzistirali ne samo na provjeri svakoga podatka citiranog prema izvorniku (daju se cjeloviti bibliografski podatci o djelima iz kojih je građa ispisivana, godina izdanja, stranica) nego se i korisnicima nastoji omogućiti i olakšati da sami provjeravaju sve ono što ih može zanimati. Radi toga su iz primjera uklonjena sva skraćivanja i izmjene teksta (česti na rukom ispisanim listićima), kako bi citati bili citati u punom smislu te riječi. Premda estetsko-stilska razina obradbe i dalje ostaje u prvom planu, od 13. sveska dosljedno se vodi računa i o značenjskoj obradbi pa se tako, za razliku od prijašnjih svezaka, za svaku jedinicu daje kratko (jezgrovito) tumačenje značenja, bez obzira na to koliko riječ može biti “obična” i “općepoznata”. Sva načela obradbe 13. sveska podrobno su izložena na početku sveska (suurednica Anja Nikolić-Hoyt, *Predgovor*, str. I–X; priređivačice Ivana Filipović Petrović i Bojana Marković, *O revidiranju popisa pisaca i djela iz kojih su uzimani citati*, str. XI–XIV). Samo je po sebi razumljivo da će se na tim načelima, koja su pomno dogovarana i pripremljena, zasnivati i obradba u idućim svescima.

Velik je događaj za hrvatsko jezikoslovlje i hrvatsku leksikografiju to što je izdavanje kapitalnoga Benešićeva *Rječnika* ponovno pokrenuto i što se s ovim sveskom ono približilo dovršetku. Iskustvo iz ovoga sveska uči nas da je i razmjerno malen dio digitaliziranih izvora znatno ubrzao posao i podatke učinio provjerljivijima i sigurnijima. Velika je u tom zasluga samoga voditelja projekta akad. M. Moguš koji je u Hrvatskoj – zajedno s općim lingvistom prof. dr. Bulcsúom Lászlóm i anglistom akad. Željkom Bujasom – bio jedan od pionira primjene računala u obradbi tekstova i u pripremanju rječnika pa je svoje dugogodišnje iskustvo umio podijeliti sa suradnicima. Nadati se da će se u daljnjem radu na odgovarajući način moći digitalizirati glavnina izvora. To bi ujedno omogućilo da se sustavnije provjere i primjeri iz već prije objavljenih svezaka, da se već sada prirede ispravci i dopune za objavljene sveske i, dakako, s vremenom za one koji se izrađuju – barem u elektroničkom obliku. Ako su dopuštene procjene, preostala bi se građa mogla obraditi u tri sveska, a dosadašnji tempo rada upućuje na to da bi za svaki svezak bilo potrebno raditi još po dvije godine. Ako se sve bude odvijalo prema takvim predviđanjima, oko godine 2020. hrvatsko bi jezikoslovlje moglo napokon imati dovršeno jedno temeljno leksikografsko djelo za hrvatski književni jezik.

August Kovačec

